

»Stora rofvor och långt lin.»

Gamla seder och bruk i förbindelse med linodlingen.

Af

Louise Hagberg.

Linnet, som i vissa delar af Sverige såsom i större delen af Götaland och Värmland alltjämt bibehåller den gamla nordiska benämningen *hör*, torde vara den växt som tidigast blifvit använd till spånad. Af de gamla egyptierna var linet sålunda känt redan 2,200—2,400 före Kristi födelse. När det först blef bekant i Europa, vet man ej med säkerhet, men troligt är, att indogermanerna från sitt urhem till Europa medfört kunskapen om linet och dess användning. Genom i påbyggnaderna såväl i Schweiz som i Lombardiet i Italien gjorda fynd har man kunnat konstatera, att linet odlades i Europa redan på en tid då våra germanska förfäder blott hade stenverktyg att betjäna sig af.¹

I den skandinaviska Norden har linet äfvenså varit tidigt känt och bearbetadt; spår af linne har sålunda påträffats uti Norden redan ifrån bronsålderns dagar, i det man i en dansk graf från bronsålderns senare tid funnit ett stycke fin linneväfnad. Att linet tidigt odlats i större mängd kan man sluta däraf, att den första ordinarie skatt, som lades på bönderna i det norska väldet, till en del utgjordes af lin, af hvarje husmoder så mycket som kunde omfattas med tummen och långfingret.² De tidigaste fynd af linne, som hittills gjorts i Sverige, förskrifva sig från 800- och 900-talen efter Kristus. De flesta af dessa äro från Björkö, det gamla Birka, och

¹ V. Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere. Berlin 1902. S. 184.

² A. E. Holmberg, Nordbon under hednatiden. 2:a uppl. Stockholm 1871. S. 55.

9—130153. *Fataburen*.

kan ett utaf dem alldeles säkert dateras till 800-talet på grund af samtidigt funna föremål.¹ Helt naturligt är ju dock, att dylika fynd ej kunna blifva lika talrika som de af sten eller metall, hvilka ju lättare motstå tidens tand, och att linne ej påträffats tidigare än ifrån bronsålderns dagar behöfver ju ej därför betyda, att ej linet långt dessförinnan varit känt af våra förfäder.

Att linet torde haft stor betydelse i nordisk fruktbarhetskult, därpå tyder ett annat för en del år sedan gjordt arkeologiskt fynd, det så kallade Flöksandsfyndet, som bland annat innehåller ett benredskap från äldre järnåldern, närmare bestämt 4:e århundradet e. K., och å hvilket enligt en för ett par år sedan gjord tolkning finnes en magisk runinskrift, hvori ordet lin förekommer, och påvisas af författaren linets samband med den phalliska Volsekulten.² Och helt nyligen har en intressant språklig utredning verkställts beträffande namnet Härnevi (namn på en socken i Uppland). Visa sig dessa undersökningar ytterligare kunna bestyrkas, skulle bevis för våra förfäders kännedom om linet finnas från en mycket aflägsen förhistorisk tid. Dessa undersökningar gå nämligen ut på att visa, att Härnevi skulle utgjort kultplatsen för en linets gudinna Hørn eller Härn.³

Vittnesbörd om att linet mycket tidigt måste ha odlats och bearbetats af våra förfäder och för dem varit af stor betydelse finna vi emellertid än vidare i den stora mängd forntro och folkseder som varit och ännu äro förbundna med linodlingen. Skördens storlek är ju beroende på linets längd, alltså är det af största vikt att få linet så långt som möjligt, att få den mesta tågan och de minsta blånorna. Och för att söka tillförsäkra sig en god skörd ha våra förfäder därför sedan långliga tider tillbaka tagit sin tillflykt till vissa riter och ceremonier, genom hvilka de trott sig kunna utöfva inflytande på den blifvande linskoriden såväl med afseende på linets längd och styrka som på dess hvithet. Under tidernas lopp ha så-

¹ Meddeladt af f. riksansantikvarien prof. O. Montelius.

² M. Olsen, Flöksandinskriften, i Bergens Museums Aarbog 1909. Bergen 1909. H. 2. S. 15.

³ O. Lundberg och H. Sperber, Härnevi. Uppsala 1912.

lunda en mängd årligen iakttagna plägseder uppstått, genom hvilka man, redan långt innan fröet lades i jorden, sökte att befrämja linskörden. Därjämte har man äfven genom ett noggrannt iakttagande af en mängd tecken och förebud trott sig långt på förhand kunna sluta sig till om linskörden skulle bli gynnsam eller ej. En ej blott inom hela Sverige mycket utbredd tro är sålunda den om takisarna — vanligen fettisdagsnattens eller vårfruaftonens. Äro de då från taket nedhängande istapparna långa, blir årets lin också långt; äro de korta, båda de kort lin. »Långa istappar långt lin», heter det bland de ryska bönderna; denna tro är dock hos dem ej knuten till någon viss dag på året.¹ — Förebud till god eller dålig linskörd, till hvilka nog än i dag stark tillit sättes, äro vidare de som man tror sig kunna få genom att gifva akt på ärlan — sädesärlan, linärlan² — första gången man ser henne på året; lika högt som ärlan då ses flyga, lika långt kommer linet att växa.

Sitter ärlan på ett tak, kommer linet att räcka upp till taket, men sitter hon på jorden, blir det ej högre än ärlan själf. Trippar hon på marken, blir linet kort och dåligt, men flyger hon, kan man vara säker om att få långt lin. Ja, så starkt har man trott därpå, att satt ärlan på marken första gången man såg henne på året, brydde man sig på en del håll helt enkelt ej om att så något lin det året.³ Sitter ärlan på en sten, säger man i Estland, att linet blir starkt, men klen och ovaraktigt, om hon sitter på ett halmtak.⁴ Äfvenså skall man gifva akt på den första skalbagge man ser om våren, ty ju högre den flyger, desto bättre blir linet (Smål).⁵ Ett alldeles säkert förebud är, enligt uppgift af en nittioårig gubbe, som själf pröfvat det många gånger, det man får genom att iakttaga den första groda man ser om våren; ligger hon i vatten, blir linet dåligt, men ser man henne på torra landet, blir det bra.⁵ Och när »spånkärigen»

¹ A. Yermoloff, Der landwirtschaftliche Volkskalender, Leipzig 1905. S. 102.

² Än uppgifves sädesärlan (*Motacilla alba*) och än lin- eller gulärlan (*Motacilla flava* eller *Rudytus flavus*), motsvarande de tyska benämningarna weisse och gelbe Bachstelze.

³ Meddeladt af fru Anna Wide, Sundsvall.

⁴ J. Hurt, Beiträge zur Kenntniss estnischer Sagen und Ueberlieferungen, i Schriften der gelehrten esthnischen Gesellschaft, Dorpat 1863, nr 2. S. 28.

⁵ Meddeladt af lektorskan E. Zetterquist, Växjö.

(enligt uppgift äfven kallad nattskärran, hörknarren och spismulen) snor på långa sträckor, d. v. s. slår långa drillar, blir linet starkt, men byter den ofta om, brister det.¹ Enligt en annan, äfven från Småland stammande uppgift heter det, att linet blir långt, om »spånkärningen» slår långa drillar första gången man hör henne på året, äro de korta och afbrutna blir linet kort.² Äfven myran varslar om linskörden; lika högt som en myra kryper på en käpp satt i en myrstack, lika högt blir linet samma år säges det i Värmland.³ Visa sig storken och göktytan tidigt om våren anses detta i Ryssland såsom förebud till att linet skall bli bra, likaså ifall rönnen blommar rikt.⁴ Vackert lin bådär äfven solsken nyårsdagen.⁵ För att utröna hur tidigt man borde så, brukade man i Oberpfalz tre dagar å rad så linfrö i en kruka, och alltefter som linet kom upp, dömde man sedan i fall man skulle så tidigt eller sent.⁶

När linfrösådden sedan skulle verkställas var det äfvenså mycket man hade att iakttaga. Sådden måste ske ytterst noga, och ju äldre linfröt var desto bättre ansågs det. »Linfrö skall sås i nedan, eljest blommar det hela sommaren», lydde en gammal småländsk regel,⁷ äfvensom att man ej skall så, »när nordanväder blåser, ty då blir det missväxt». Och i sin Glysisvallur upplyser prosten O. J. Broman om att linfrö skall sås »uti varmt och mycket lungt solskinsväder, för middagen, emedan thetta fröet mycket lätt är och tålingen blåst. Therföre säjes här när folket uti et samqväm sitta helt tyste: The så lijnfrö». — I en Oeconomia af år 1694 heter det, »att utsädet ej skall ske i ny». »Bäst är att så ut linfrö före middagen i tionde eller elfte veckan före Jacobi uti klart väder,

¹ Meddeladt af lektorskan E. Zetterquist, Växjö.

² Meddeladt af fröken Emy Gustafsson, Lidhult.

³ Anteckning i Nordiska Museets arkiv af riksdagsman Jan Magnusson.

⁴ A. Yermoloff, anf. arb. s. 107 o. 114.

⁵ M. Toeppen, Aberglauben aus Masuren. Danzig 1867. S. 94.

⁶ A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. Berlin 1900, § 657.

⁷ Uppteckningar i Nord. Museets arkiv ur J. J. Törners samling af vidskepelser. Mskpt i Linköpings stiftsbibliotek, 94 och 427.

⁸ O. J. Broman, Glysisvallur. Utg. af Gestriko-Helsing nation i Uppsala. Del III: 1. S. 65.

ty det som efter nedanet varder sådt det blomma.»¹ När svalan flyger lågt, skall man så på sank mark, säger man i Småland, och när hon flyger högt på högre mark.² »När häggen skall till att blomma», förklarade en bonde uppe i Dalarna, är rätta såningstiden för linfrö. I en gammal bondepraktika heter det också, att linet skall sås, »när häggen blomstrar». Linet skall sås före soluppgången, säges i Tyskland. Där törs man ej heller så lin på en onsdag, för att ej Wodens (Odens) häst skall söndertrampa plantorna.³

Vid själfva dagen för sådden lades mycken vikt. Linet, som i Finland fått benämningen »fruntimmernas säd», bör sås helst på dagar som hafva kvinnonamn, ju längre namn ju längre lin. Uppåt landet såsom t. ex. i Uppland liksom äfven i Halland har linfrösådden företagits på den forna Bedadagen, den 27 maj, hvilken dag likvisst numera omdöpts till Blenda. Betydelsen af att linet skulle sås just på den dagen framhäfves af ett gammalt ordspråk som säger: »Bedæ dag lin, får du tågan fin.» Jämte Beda hafva äfven Karolina (Vgtld., Smål., Dal.), Vilhelmina och Rebecka tagit hand om sådden. Och i Tyskland få bland andra Sara, Petronella, Sofia, Helena och Ester göra tjänst.⁴ Sår man lin Petronella, 31 maj, så växer det fort och långt, och Sofia-lin, 15 maj, växer ända till knäna, men för att gifva ett godt resultat måste det sås tidigt på morgonen, sås det på eftermiddagen blir det dåligt. »Helena (21 maj) växer linet vackert», heter det äfven, »Olena — långt lin», säger man i Ryssland. Och »lin sådt på Ester», 24 maj, växer allra bäst (Tyskl.).⁵ Ryssarna sätta äfven lin-sådden i samband med fastlagen, man skall så linfrö på den veckodag, som var vacker under fastlagen.⁶ Tyskarna säga, att den heliga Urbanus för med sig sommaren,⁶ och i Sverige har ju Urbani dag, 25 maj, kallats för den andra sommardagen. På Urbanus, Bartolomeus och Erik har det äfven på sina håll varit vanligt att förrätta linfrösådden. »S. Ericks tijdh såås Lijnfröo och Hampofröo», säger

¹ J. Coleri Oeconomia. Förswänkat, amplificerat och förbättrat af I. Erci. Stockholm 1694. S. 109.

² Meddeladt af lektorskan E. Zetterquist, Växjö.

³ J. Grimm, Deutsche Mythologie. 3:e uppl. Göttingen 1854. B. I. S. 142.

⁴ E. H. Meyer, Deutsche Volkskunde. Strassburg 1898. S. 224.

⁵ A. Yermoloff, anf. arb. S. 231, 233, 234 o. 239.

⁶ A. Yermoloff, anf. arb. S. 236.

en bondepraktika af år 1662, men i den »Helige Kors Wekan som kallas Toolöse¹ Wekan tå sår Bonden ingen tona Sådth åth Lijnfröo Hampefröo.»² Erik, 18 maj, som äfven kallas »lin»- eller »hör Erik»³ (Värml., Dalsl., Skåne, Bohusl.), tyckes dock ej varit så alldeles välbetrodd åtminstone i Västergötland, där det heter, att »på Erik feck di inte så, för då' va' lort Erik, å då ble' dä mö lort (= ogräs) i lint».⁴

Såväl i Öster- som Västergötland har det varit allmän sed, att hustrun skulle vara med, när mannen sådde linfrö, och hon skulle då kläda sig grannt, »hon skulle vara kyrkklädder, för då skulle linet växa så rent», hette det i Östergötland.⁵ »De va' allmänt den sea.» I Västergötland gick ett fruntimmer (matmora) »omma den som sådde», som det där heter. »Ho va grannt klädder, inte han», berättar en gammal fru, »jag minns alltid, att Ingri faster, ho va' allti' så grannt klädder, när di sådde lin. Di klädde sej i nyare klä'r, som de' va' lin i. I ett grannt hufvudklä.»⁶ Att vara helgdagsklädd vid sådd ansågs bringa lycka med sig. Och var det linne de voro klädda i skulle det hjälpa till. Utsädet skulle kastas högt, ty då växte linet långt.⁶

I Skåne (Balingslöfs socken) skulle vid sådden ett ägg ligga bland linfröet, och husmodern gå bredvid säningsmannen under uppreparande af orden: »tjockt och långt». Vid hemkomsten skulle säningsmannen äta ett ägg.⁷ Från Gestrikland omtalar en sägen, att en fru, hvars dräng skulle ut och så lin, tillsagt drängen, att han vid sådden skulle säga så fort han hann: »silkefint lin», men i stället sade drängen: »lort och skorf.»⁸ Hur resultatet sedan blef, förmåler dock ej historien. Då linet skall sås, stoppar i Småland linlandets ägare ägg i bingen, där linfröt förvaras, och ju flera ägg sänings-

¹ To = lin och hampa i beredt tillstånd.

² Bonde-Practica eller Wäder Book. Ignatio Maurer. Stockholm 1662.

³ J. Henriksson, Växterna i de gamlas föreställningar, seder och bruk. Stockholm 1911. S. 84.

⁴ Meddeladt af arkitekten A. Roland, Stockholm.

⁵ Anteckning i Nord. Museets arkiv af kand. S. Rothman.

⁶ Meddeladt af arkitekten A. Roland, Stockholm.

⁷ Martin P. Nilsson, Das Ei im Totenkult der Alten, i Archiv für Religionswissenschaft. Leipzig 1908. B. I. S. 545.

⁸ Meddeladt af fru Augusta Älfström, Bastfallet, Ö. Fernebo.

mannen finner i fröet, desto bättre tros linet bli. Såningsmannen behåller äggen.¹ Ett från Småland och Blekinge antecknad bruk är vidare, att man brukade fila af några spånor från ett silfverföremål, och hvilka sedan blandades i linfröet tillika med några ägg. Äggen skulle såningsmannen taga hem, koka och äta upp. Detta sades skola betyda vacker linskörd.² Efter verkställd sådd slogs på sina håll flinteld öfver fältet.³ I Kurland gräfves vid linsådd en flaska rent vatten ned i fältet,⁴ och i mellersta Tyskland lades benen efter det fastlagstisdagen kokta fläsket i utsädet.⁵ I Estland kastar vid sådden såningsmannen de tre första näfvarna linfrö öfver vänster axel, sägande: »ogräset i skogen (eller i elden) och linet på fältet»,⁶ och bland litauerne, där hustrun äfven skall vara med, när mannen sår linfrö, skall denna därvid lyfte upp sin kjol, ty lika så högt som hon lyfter den, lika så högt blir också linet.⁷ Liknande bruk omtalas äfven vid hampsådd bland invånarna i Vogeserna m. fl.⁸ I Hessen har det gått mycket omständligt till vid linsådden. Där skulle såningsmannen vara iklädd ren skjorta och ha en ren såduk med sig och i den blott till hälften med linfrö fyllda säcken lades ett stycke späck, dess öfriga tomma del skulle bilda en lång snibb. Säckens skulle såningsmannen lyfta öfver hufvudet och så gå med långa steg. Därefter skulle han taga späcket, äta upp det och sedan med sina flottiga händer så ut fröet och därvid gå fort och utan att hvila. När han sått slut, skulle han taga en sälkvist och sticka ned den i fältet efter att hafva skalat af basten. Lika högt som säcken bars, lika så långa som stegen, säcksnibben och basten voro, lika så hvit som sälkvisten var och så flottiga händerna, likaså långt, hvitt och frodigt skulle äfven linet bli.⁹ Hos elbeslaverna

¹ Meddeladt af lektorskan E. Zetterquist, Växjö.

² Anteckning i Nord. Museets arkiv af J. A. Joneson, Ölnehult.

³ J. Henriksson, anf. arb. S. 85.

⁴ W. Mannhardt, Wald- und Feldkulte. I. Berlin 1904. S. 215.

⁵ E. H. Meyer, anf. arb. S. 224.

⁶ v. Sengbusch i Verhandlungen der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1878. B. 7. H. 2. S. 115.

⁷ A. Bezzenberger, Litauische Forschungen. Göttingen 1882. S. 87.

⁸ J. G. Frazer, The Golden Bough. London 1911. Part I. Vol. I. S. 137.

⁹ E. H. Meyer, anf. arb. S. 224.

tryckte man vid sådden med en räfsa in ett kors på fältet eller stack ned en käpp i jorden; ju större korset eller käppen var, ju längre skulle linet bli, och när som aftonklockorna ringde, skulle man från tre hörn kasta en handfull sand öfver linet, ty då skulle mullvaden icke kunna skada det.¹

Talandet — försåvidt det ej utgöres af någon slags besvärjelse — har i allmänhet ett skadligt inflytande på den magiska handlingen. Vid sådd af linfrö var det därför af ytterlig vikt att ej yttra ett ord, försåvidt man önskade en vacker skörd. Om en person kom till säningsmannen i något ärende, och denne således var nödsakad att tala, ställde han sädeskorgen på åkern och förde under tystnad den besökande ett långt stycke därifrån, innan samtalet kunde börja.²

De väsentligaste ansträngningarna för framkallandet af en god linskörd synas emellertid — åtminstone i större delen af Sverige liksom äfven på en del andra håll — hafva koncentrerat sig på fastlags- eller fettisdagen, hvilken dag tyckes hafva en alldeles särskild betydelse för landtbruket och god bärgning i allmänhet, men i all synnerhet för skörden och speciellt linsköörden. I Uppland heter det sålunda, att vackert väder fettisdagen betyder god bärgning, och enligt ett gammalt svenskt ordstäf så bådär klar och torr fastlag ett godt spannmålsår. »På tisdagen i fastlagsveckan skall man så frö i alla änglars namn, så blifver det alltid grönt och kommer till gagn» heter det i bondepraktikan, äfvensom att

»Om Solen i Fastlagen tideligen uppgår,
Då växer thet väl som först sås thet år.»³

Äska fettisdagen tros i England båda rikedom på frukt och stor ymnighet,⁴ och solskens fettisdagen säges i Finland betyda god linväxt men snöväder dålig.⁵

¹ F. Tetzner, Die Slawen in Deutschland. S. 385.

² J. Henriksson, anf. arb. S. 84.

³ Bonde-Practica. Ulricehamn 1892.

⁴ J. Brand, Observations on the popular antiquities of Great Britain. London 1895.

⁵ Nyland. Samlingar utg. af nyländska afdelningen. IV. Helsingfors 1889. S. 53.

Fettisdagen är därjämte en ytterst viktig dag för alla husliga göromål, men i all synnerhet för dem som stå i samband med linet. Gärna företog man enkom den dagen en del sysslor, i tanke att det skulle hafva god inverkan för hela året. Fettisdagen skulle man sålunda i Ål (Dal.) resa in till staden för att handla, ty då skulle allt bli bra för hela året,¹ och i Västerbotten ställde man så till, att man kunde kärna smör på morgonen;² finns det färdigspunnet lin fettisdagen, söker man i Finland att då koka och tvätta det för linväxtens befrämjande,³ och i Tyskland skulle husmodern före soluppgången söka spinna några trådar och häckla litet lin.⁴ Under själfva dagens lopp vågar man däremot ej spinna, ty då spinner man fett af kreaturen (Södm.),⁵ och spinnrocken bör den dagen sättas undan, ty, säges det i Uppland, spinner man då, blåser taket af stugan, och märgen går »ur bena på kräka».⁶ För den, som spinner fettisdagen, säga masurerna, lyckas ej linet.⁷ På Åland tros, att spinnandet den dagen förorsakar mycket flugor, som surra i huset på sommaren. Fähuset sopas då noggrant, för att det ej skall komma flugor det året, och därför kallas dagen äfven »flugodagen».⁸ Alla sysslor borde ske på morgonen, och man aktade sig för att under dagens lopp företaga något arbete som skulle förorsaka att sopor samlades. Stugan sopades fin, och soporna buros in på grannens område (Uppl.).⁹ Detta sker, åtminstone enligt en i Finland gängse föreställning, för att alla sopor framdeles skola samlas till grannens, och för att man skall bli fri från all ohyra, som då tros komma öfver till dem.¹⁰ Ett fettisdagskvällen vanligt bruk har i Häfverö sn (Uppl.) varit att »kampas i säng med suggan». Låg man nämligen i säng före suggan, skulle man få tur med svinskötseln under året.¹¹ I Penningby socken

¹ Meddeladt af Barbeck Erik Ersson i Holen, Ål.

² Meddeladt af kapellpredikanten A. H. Thorelli, Holmsund.

³ Nyland. Samlingar utg. af nyländska afdelningen. IV. Helsingfors 1889. S. 53.

⁴ A. Wuttke, anf. arb. § 97.

⁵ Meddeladt af folkskoleläraren B. Wiberg, Össebygarn.

⁶ Anteckning i Nord. Museets arkiv af amanuensen Gerda Cederblom.

⁷ M. Toeppen, Aberglauben aus Masuren, Danzig 1867. S. 68.

⁸ Meddeladt af magister V. Solstrand enl. anf. ant. af G. Nikander.

⁹ Meddeladt af fru Karin Nordström, Penningby.

¹⁰ G. Landtman, Nyländsk folktro. Brage 1908. Helsingfors 1909. S. 59.

¹¹ Meddeladt af arkitekten Martin Olsson, Uppsala.

därsammastädes var man därför angelägen om att gifva svinen mat sent, så att de ej skulle somna före husbondfolket.¹ På Åland täflar man om att komma först upp om morgonen och först i säng på kvällen. Den som blir sist kallas »kalfrumpa». Stundom spar man en sådan från slakten eller ock en skinnremsa och fäster den på vederbörande person.² På ön Ösel har det varit brukligt att begifva sig till hvila, medan solen ännu var uppe, för att därigenom få arbetskraft. Man tordes ej tända ljus, åtminstone ej arbeta vid ljus den dagen, ty gjorde man det, skulle intet arbete lyckas under året, liksom det äfven sades, att det skulle gå illa med oxarna.³ Hos esterna brukade husfadern i egenskap af säningsman fettisdagen föra ett lass gödsel ut på fältet, för att den som senare dithördes också skulle göda kraftigt.⁴

Fastlags- eller fettisdagen har varit och är så än i dag i många delar af vårt land en af de gladaste under hela året. Det skulle vara särskildt festligt den dagen, ty den har betraktats som en nästan lika så stor fest som jul- och nyårsaftonen, fastän likvisst mindre högtidlig. Den har på sina håll firats ungefär som en slags Luciafest med en del anordningar som till julen, såsom dopp i grytan, bord som stod dukadt hela dagen o. s. v., och den kvällen åt husbondfolket i lag med tjänarna. Bland svenskarna i Estland är fastlagstisdagens eftermiddag en så kallad half helgdag eller fridag.⁵ Mycken mat skulle då förtäras och i synnerhet fet mat. Såväl hos oss i Västerbotten⁶ som i Finland har man varit mycket noga med att den dagen förtära sju mål, om man så än åt blott litet åt gången, men sju skulle målen vara, och därpå hölls noga räkning. I Nyland (Finl.) hette det, att man skulle äta sju mål i hvar knut och ett midt på golfvet.⁷

¹ Anteckning i Nord. Museets arkiv af amanuensen Gerda Cederblom.

² Meddeladt af magister V. Solstrand enl. anf. ant. af G. Nikander.

³ I. B. Holzmayer, *Osiliana. Erinnerungen aus dem heidnischen Göttercultus und alte Gebräuche versch. Art gesammelt unter den Insel-Esten, i Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft. Dorpat 1872. B. 7. H. 2. S. 108.*

⁴ v. Sengbusch i »Nachtrag» till ofvan anf. arb. af I. B. Holzmayer. S. 114 o. 115.

⁵ Meddeladt af pastor H. Pöhl, Reval.

⁶ Meddeladt af kapellpredikanten A. H. Thorelli, Holmsund.

⁷ Nyland. Samlingar utg. af nyländska afdelningen. IV. Helsingfors 1889. S. 51.

Och i Estland skulle husfadern-såningsmannen äta nio mål.¹ En traditionell, ännu flerstädes mycket bruklig rätt är grisfötter sparade efter julgrisen.² Benen buros sedan långt till skogs för att svinen skulle gå i vall dit men ej längre.³ Af flottet från fettisdagskokningen brukade man i Åsele lappmark smörja plogen och andra åkerbruksredskap, hvilket ansågs bringa god äring med sig, och fick ingenting förtäras ur grytan, förrän denna ceremoni företagits.⁴ På Åland säges, att om man vid soppkokning fettisdagen skummar af fettet och därmed smörjer kornas spenar, så skola de ej bli »såra» på sommaren.⁵

Än i dag firas fettisdagen mångenstädes med utklädningsdans och allehanda upptåg, men ett särskildt af ungdomen den dagen efterlängtat nöje är den gamla alltjämt iakttagna seden att på kvällen »åka långt lin», eller som det äfven heter »stora rofvor och långt lin», hvilken plägsed efter allt att döma torde leda sitt ursprung från mycket gamla tider.

Åkning för långt lin, som försiggår på många olika sätt, synes ej vara känd i södra eller västra Sverige, däremot har den, enligt hitintills gjorda efterforskningar att döma, varit spridd inom Södermanland, Uppland, i Leksands socken i Dalarna, i Jämtland, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten och Lappland. För en 40—50 år sedan var åkning för långt lin mycket allmän i såväl Uppland som Södermanland, och ännu fortgår den med lif och lust på sina ställen såsom t. ex. i Roslagen, där det enligt en gammal gummas utsago »i alla världsliga tider» åkts långt lin. På fettisdagskvällen samlas vid skymningens inbrott en mängd halfvuxna pojkar och flickor försedda med såväl »skogskälkar» som andra mindre kälkar och åka så under högljudda rop och skrik i de längsta och brantaste backar som finnas att tillgå på platsen, ty det hör till saken, att åkningen skall vara så öfverdådig och hals-

¹ v. Sengbusch, anf. arb. S. 114.

² En redogörelse för alla de fettisdagen traditionella rättarna kräver sitt särskilda kapitel, och emottagas med tacksamhet alla de uppgifter som kunna lämnas härom.

³ Meddeladt af fru Karin Nordström, Penningby.

⁴ Anteckning i Nord. Museets arkiv af folkskoleläraren Levi Johansson.

⁵ Meddeladt af magister V. Solstrand enl. anteckning af G. Nikander.

brytande som möjligt. »Märkvärdigt att inte benen gick af oss i backarna», yttrade en gammal gumma på tal härom. — »Nu ska' vi ut och åka långt lin», ropas det vid åkningens början, och så plocka sig så många som kunna få rum på kälkarna. Bakpå hvarje skogskälke lägger sig en pojke framstupa och styr med en lång stång. Ibland bindas kälkarna ihop två och två och ibland i en lång rad, hvarvid en person utses till att styra den första kälken. De mindre kälkarna bindas ihop, så att man åker med den andra på släp. Under

Fig. 1. »Långt lin och stora rofvor.» Edebo sn, Uppland. Foto 1913.

skrik och hurrarop åkes det oafbrutet till sent på kvällen, ibland med ackompanjemang af allehanda sena tiders instrument såsom dragspel och munharmonika, och det föres ett sådant oväsen, att man redan på långt håll kan höra, hur det åkes långt lin. Drar icke månen försorg om upplysningen, så bär det i becksvarta mörkret af nedför backarna, försåvidt man ej ibland har så moderna ljusbringare som raketer eller elektriska ficklampor att lysa upp backarna med. Så ungefär går det till än i dag i Kårsta socken i Uppland. Litet längre norrut såsom i Edebo socken, där det ännu i början af 1900-talet åktes långt lin och stora rofvor, har åkningen nog i allmänhet varit alldeles bortlagd, men tages då och då upp igen. Kälkarna skola vara försedda med koskällor, och då det bär utföre, skrikes

för full hals: »Undan! Långt lin och stora rofvor!»¹ I Edebo lades förr vikt vid att backen skulle vara rak, eljest skulle linet bli kort sades det. I Vaddö åkte man ännu år 1898, men där åktes endast långt lin, ej stora rofvor. Alla de åkandes kälkar bundos tillsammans, och så åkte man i en lång rad utför backen, hvarvid mest 15—20-åringar deltog i åkningen, som företogs i skymningen på kvällen. I Länna socken åkes det alltjämt för långt lin, vid Vetershaga ute i skärgården brukas det därjämte äfven »kringåkas» på isen.² Vid Penningby gård i Länna sn åktes det långt lin för en 10 å 20 år sedan, och för hvar gång det åktes utföre, skrek man:

»Långt lin på våra åkrar,
lort och dådra på grannas!»

»Det var ett ohjälpligt gapande i backarna», sade en gammal gubbe, som berättade om hur åkningen gått till förr i världen.³ I Häfverö mellan Edebo och Vaddö belägna socken lär det ha åkts för omkring en 20 år sedan. Man gick ut efter middagen och åkte kälkbacke tills det blef mörkt; under åkningen skreks: »Långt lin, långt lin!» För omkring femtio år sedan, berättar en annan sagesman, brukade pojkarne fettisdagseftermiddagen samlas i en backe med söderslutning och åka långt lin, och därvid sjöngo de:

»Långt lin på våra åkrar,
men inte på grannas.»

Den, hvars kälke gick längst, skulle få det längsta linet det året. — Denna sed lär hafva fortlefvat för inte så länge sedan.⁴ I Häfverö har det förutom den vanliga kälkbacksåkningen äfven brukats att springa långt lin. Detta förekom ännu för en 13 år sedan. En kvinna har berättat, huruledes hon vid ett besök i byn Gribby tidigt en morgon vaknat vid ett rysligt oväsen. Det var ungdomen som under skratt och skrik sprang hållande hvarandra i händerna och bärande koklafvar med skällor om halsen. Man skulle springa så omkring alla uthus och all odlad jord, till dess någon tröttnade och ej or-

¹ Meddeladt af kyrkoherden E. Kihlmark, Edebo.

² Meddeladt af folkhögskoleförestånd. K. Vesterstrandh, Vaddö.

³ Meddeladt af fru Karin Nordström, Penningby.

⁴ Meddeladt af arkitekten Martin Olsson, Uppsala.

kade springa längre. Då boskapen sedan släpptes ut på bete skulle den, troddes det, inte gå längre än till det ställe, där man stannat. Och ju längre man sprang, desto längre skulle linet bli. En åttiosex års gammal gumma, »sockenvetrinär» kallad, har dessutom lämnat den uppgiften, att man i hennes ungdom brukade springa omkring eldar, från den ena elden till den andra, och skulle detta ha kallats att springa för lin. Men det var allt gammalt rabbel, hvars mening hon aldrig haft reda på.¹ En liknande, från professor K. Sæve i Uppsala härrörande uppgift förefinnes hos den framstående tyske fornforskaren Mannhardt. Enligt denne skulle det nämligen i Dalarna hafva varit brukligt, att barnen på våren bundit ihop alla ko- och getskällor de kunde få fatt uti och därvid ropat »långt lain, långt lain».² Något vidare belägg för att man därvid ropat långt lin har jag dock ej lyckats erhålla. Själfva hopbindandet af skällor vid springandet genom valborgsmässoeldarna har emellertid i Dalarna varit mycket vanligt.

Inåt landet i Uppland tyckes seden att »åka långt lin» hafva upphört mycket förr än i Roslagen. Så upphörde man i Össebygarns socken därmed redan för en 45—50 år sedan. Vid åkningen där användes två skogskälkar, som förenades med en plank, och på hvilken de åkande placerade sig; ibland bundos kälkarna ihop. Under åkningen ropades:

»Stora rofvor och långt lin,
stekta harar och gödda svin!»

Endast ungdomen deltog i ceremonien, hvilken företogs, sades det, för att få god skörd och lycka med kreaturen.³ I Frösunda åktes, enligt hvad ålderstigna personer veta att berättas, med skogskälke och stång, hvarpå den styrande låg framstupa, och under åkningen ropades oupphörligen:

»Långt lin och stora rofvor,
och skävet till grannas!»⁴

¹ Meddeladt af arkitekten Martin Olsson, Uppsala.

² W. Mannhardt, *anf. arb.* S. 543.

³ Meddeladt af folkskoleläraren B. Wiberg, Össebygarn.

⁴ Meddeladt af folkskoleläraren Zachæus Carlsson, Frösunda.

På öarna i Mälaren såsom Adelsö och Björkö har det äfvenså varit vanligt att åka långt lin. På Adelsö åktes det ännu på 1880-talet; man åkte där på en skogskälke som styrdes med en lång stång, och den brantaste backen utvaldes, så att man skulle komma så långt som möjligt.¹ På Björkö var det bruk, att husbondfolket åkte släde, som de kallade att »åka stora rofvor och långt lin». Senare på kvällen åkte ungdomen kälke i den backe, där den bästa isgatan fanns, och när de började att åka ropade de: »Stora rofvor och långt lin!»²

Far man från Adelsön tvärs öfver Prästfjärden, kommer man till den Södermanland tillhörande Selaön, där det sedan gammalt hetat: »Åk kälkbacke fettisdagen, så får du långt lin.» Dylik åkning tyckes emellertid i det stora hela hafva på Selaön upphört redan på 1880-talet.³ I Öfverselö socken, där det varit mycket allmänt att åka stora rofvor och långt lin, förekom åkning likvisst i enstaka fall ännu för en tjugu år sedan. Vid åkningen utvaldes den brantaste backen, och under farten utför ropades med full hals: »Stora rofvor och långt lin!» I gamla tider var det därtill vanligt, att man åkte vid skenet af stora torrvedsbloss, något hvarom gamla personer veta att förtälja.⁴

I den ej långt från Selaön och nordväst om Strängnäs belägna socknen Fogdö ropades det förr allmänt fettisdagen: »Nu ska' vi åka stora rofvor och långt lin!» »Inte i den här tiden har man gjort det, men det har alltid ropats i forntiden, och det är väl en 40 år sedan det ropades», berättade på tal härom en åttiotre års gammal gumma. »Nu blir det långt lin», skreko de. Man åkte därvid kälke på eftermiddagen, men allra mest på kvällen. Ofta var det månsken, men i annat fall hade man ibland en liten lampa eller lykta med sig. Flera kälkar bundos ihop, och de voro de förnämsta, så att på dem satt det »liksta» folket, sedan åktes det dessutom äfven på andra kälkar. Och så klädde de ut sig i det roligaste och värsta de kunde få tag uti, och de utklädda skulle sitta på de sammanbundna kälkarna. En af dem skulle vara kapten och var utstyrd i långt skägg

¹ Meddeladt af vaktmästaren Johan Teller, Stockholm.

² Meddeladt af Alfred Pettersson, Björkö.

³ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, Stockholm 1881. B. I, H. 4. S. 106.

⁴ Meddeladt af folkskoleläraren N. Hallsten, Öfverselö.

och »skråmansikte». På den första kälken, där »miralen» satt, hade de en bjällra på en lång stång, så att det skulle låta.¹ I Toresund — strax söder om Selaön — där det ännu, ehuru ej så allmänt som förr, åkes »stora rofvor och långt lin», har det varit vanligt, att både ung och gammal deltagit i åkningen, eller som en gammal soldat uttryckte sig, »ungdomen och de som ha gladt lif». Det åkes där till långt in på natten under hurrarop och rop af: »Stora rofvor och långt lin!»² Förr brändes äfven tjärtunnor och åktes långkälke på isen. En åttioett års gammal man, som berättade om huru det i hans ungdom gick till, när det åktes långt lin i Öfver-Enhörna socken, sade, »att ju bättre de kunde skrika, desto bättre tyckte bonden om det, ja matmodern också, ty rofvorna skötte bonden om och linet hustrun». Bönderna voro angelägna om åkningen, för att rof- och linsköörden skulle bli bra, och därför ropades så högt som möjligt: »Stora rofvor och långt lin!» Barnen åkte hela dagen till fram emot kvällen, då den mera vuxna ungdomen tog vid, och ju större backar ju bättre, ty då kunde man komma långt ut på fälten. Tre å fyra stycken sutto på hvar kälke, och dessutom åktes äfven kälke med slängstång. Efter åkningen bestods vanligen traktering af kaffe och brännvin.³ — I Ekerö socken, där åkningen synes hafva upphört redan på 1850-talet, brukade såväl ung som gammal deltaga i åkningen under rop af »stora rofvor och långt lin». Och härmed önskade man icke blott god linskörd utan äfven rik skörd af alla landtmanna-produkter.⁴ I det närbelägna Botkyrka ropades under åkningen:

»Stora rofvor och långt lin
och hyppor och nyppor åt grannas!»⁵

Där torde åkningen hafva upphört för en 40 å 50 år sedan.

Liksom på Selaön åkte man äfven i Salems socken vid skenet af torrvedsbloss. En af de åkande satt och höll i blosset, och ju fortare det gick, ju värre gnistrade det och brann. Bjällror bundos

¹ Meddeladt af Lovisa Björkberg, Vik, Fogdö sn.

² Meddeladt af folkhögskoleförestånd. G. Brockman, Kantorp.

³ Meddeladt af Johan Jansson, Öfver-Enhörna.

⁴ Meddeladt af folkskoleläraren V. Lysén, Sundby, Ekerö.

⁵ Meddeladt af folkskoleläraren G. Lindquist, Botkyrka.

äfvenså fast vid kälkarna, och under åkningen ropades med full hals: »Hurra, stora rofvor och långt lin!» Efter åkningen dansades det.¹

Lämnar man så Mälarens trakter och beger sig längre inåt landet såsom till Gryts socken, så brukades det där åka långt lin på fettisdagen ännu på 1875—1880-talet, hvarvid mest släde förekom, dock användes äfven skogs- och dragkälkar. En åtta till tolf personer kunde sitta på släden, under det en lade sig på den på slädens baksida befintliga stängen och styrde. Backen skulle vara jämn och brant, och åkningen försiggick under rop af:

»Stora rofvor och långt lin,
lort och skävor på grannas!»²

Äfven i Lids församling har man åkt långt lin,³ och i Björnlunda socken fortgår dylik åkning ännu ehuru ej så allmänt. Flera kälkar bindas ihop, hvarvid en person utses att styra den första, och så ropas det: »Stora rofvor och långt lin!»⁴ I Lästringe, Tystberga och Bälinge socknar lär dylik åkning äfven förekommit.⁵ I det ej långt från Trosa belägna Västerljung, där åkningen kallades »stora rofvor och långt lin», åktes det enligt uppgift för en trettio år sedan.⁶ I Sorunda socken fortgår åkningen alltjämt ehuru väl ej alldeles som förr i världen. Enligt af en åttiosjuårig sorundabo lämnade uppgifter var det förr i tiden vanligt, att ungdomen på fettisdagskvällen gick emot dem som åkt till staden och som då väntades hem, och därefter åktes det kälke på så sätt, att två kälkar först bundos ihop och så förenades medelst en bräda. På »förkälken» satt den som styrde, och så åktes det under rop af »stora rofvor och långt lin»; efter hemkomsten dansades det. Vid åkningen nu för tiden bindas kälkarna ihop på samma sätt som förr, och ungdomarna skrika och hojta, men något särskildt rop förekommer ej numera, och ej heller dansas det efteråt.⁷ I det närbelägna Ösmo tillgick åkningen

¹ Meddeladt af arbetaren H. V. Appelgren, Stockholm.

² Meddeladt af folkhögskoleeleven C. A. Larsson, Stjärnhof.

³ Meddeladt af folkskoleläraren S. Malmlöf, Haga.

⁴ Meddeladt af folkhögskoleeleven Henrik Andersson, Björnlunda.

⁵ Meddeladt af fröken Sigrid Olsson, Uppsala.

⁶ Meddeladt af arbetaren J. Björklund, Stockholm.

⁷ Meddeladt af fru Anna Revel, Sorunda.

på 1850-talet på följande vis. Tvenne kälkar bundos ihop, och en bräda jämte stång lades på dem. Den som styrde låg framstupa på stången, hållande sig fast med både händer och fötter i frampinnarna på kälken. Det var ungdomar från 15—25 å 30 års ålder som deltog i åkningen under ihärdiga rop af:

»Stora rofvor och långt lin,
och fina nuppor och granna blår,
och bara skiten ska' grannarna få!»

Ibland tändes eldar upp vid åkningen, och någon gång hände det, att pinglor — sådana som hästarna ha — användes.¹

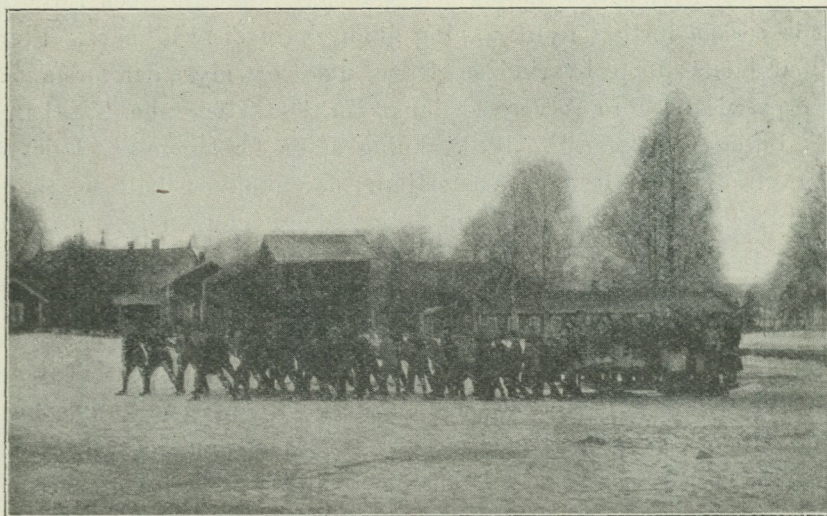

Fig. 2. Långt lin åkes i Leksand, Dalarna. Mary Ludwig foto 1912.

I Götaland synes, såsom förut nämnts, seden att åka långt lin ej hafva varit känd, liksom ej heller inom de Svealand tillhöriga landskapen Västmanland, Närke och Värmland efter därifrån erhållna uppgifter att döma. Personer från vidt skilda delar af dessa provinser hafva tillfrågats, men har ingen af dem någonsin hört talas

¹ Meddeladt af fru Anna Revel, Sorunda.

om att där skulle hafva åkts långt lin. Ej heller synes denna sed vara känd i Dalarna med undantag af Leksands sn därstädes. Emellertid utesluter ju detta ej, att icke det oaktadt spår af denna sed äfven skulle kunna påträffas i ofvannämnda landsdelar.

Vistas man en fettisdag i Leksands Noret, får man på eftermiddagen vid femtiden och ibland än tidigare höra högljudda skrik och rop kring byns gator. Det är det unga Dalarna som då är ute och »drar långt lin». På en lång släde eller underrede af en stor-skrinda har en hel mängd små kullor packat sig på så många som kunna få rum; de åkandes antal kan uppgå ända till ett femtiotal, och ungefär lika många gossar är det som draga släden medelst vid denna fästade långa linor. Få ej alla rum på en släde, fördela de sig på två eller flera, och dessutom sluta sig andra till på småkälkar och sparkstöttingar. Flickorna aflösa gossarna och draga dem i sin tur, och under åkningen ljuder oafbrutet, halft sjungande, halft skrikande ur klara barnastrupar följande sång:

»Långt lin, långt lin,
långt som tömmar,
och segt som sinjor (senor)
och hvitt som snö.
Far i år och mor i fjol,
silkesmask med knollrigt hår.
Mala, mala, dunk, dunk.
Hurra, hurra!»

Denna sång förekommer i olika versioner såsom t. ex.

»Åk långt lin,
långt sôm tömôr,
å segt sôm sinjôr,
å hvitt sôm snö-ö-ö.
Far i år å mor i fjol
silkesknippa å knôlrut hår,
Mala, mala, dunk, dunk, dunk.
Hur-ra—!»

I stället för hurra ropades förr hô-ô-ôj.¹ Det är egentligen den senare hälften af visan som varierar, denna säges för öfrigt vara ett senare tillägg som ej sjöngs i gammalt folks barndomstid; i en del af de öfriga byarna sjunges den ej heller. Ju kraftigare man kan skrika eller sjunga, desto bättre förhoppningar har man om en god linskörd nästa sommar. Egentligen är det blott de åkande som skola sjunga, men esomoftast stämma äfven de dragande in. Och på så sätt drages det långt lin till inpå sena kvällen, ibland ända till midnatt, men då ha småttingarna, som skrikit sig hesa, för länge sedan aflöst af den mer vuxna ungdomen. Det är emellertid blott i Leksands Noret som det drages långt lin, i de öfriga byarna i socknen, där linåkning förekommer, åker man kälke i de brantaste backarna, — »vi ska' ut å åk långt lin», heter det, — och så lär det äfven förr ha tillgått i Noret, säges det. Det är blott uti en del byar inom Leksands socken som det åkes eller åkts långt lin och det i byar tillhörande den så kallade Rönnäsfjärdingen såsom Berg, Hisvåla, Hälla, Lima, Roma, Tibble, Ullvi, Ytteråkerö och Åkerö. Den säges dessutom äfven hafva förekommit i de Åsbyggefjärdingen tillhörande byarna Norra och Södra Lindberg och Slättberg. Härom föreligga dock endast enstaka uppgifter. I några andra dalasocknar än Leksands har seden att åka långt lin ej heller kunnat spåras, det förefaller som om den dit blifvit införd från något annat landskap. Därför talar ock det förhållandet, att det är så många gamla därstädes, som aldrig hört talas om, att man där brukat åka eller dra långt lin.

Det var en i Nordiska Museets arkiv förvarad tidningsnotis² om fettisdagens firande just i Leksands Noret, som först gaf uppslag till föreliggande undersökning, men icke förrän i februari detta år, då största delen af det här insamlade materialet förelåg, har det lyckats mig finna någon motsvarighet till den i Noret förekommande sången, om man undantager, att vissa strofer i densamma påminna om dylika i Finland brukliga rop. I ett från Helsingland erhållet meddelande om för en del år sedan i byn Ren i Bollnäs socken före-

¹ Meddeladt af Karin Dow, Ytteråkerö, Insjön.

² Södra Dalarnas tidning 3/s 1903.

kommande fettisdagsåkning har emellertid uppgift ingått om att man där under åkning på sammanbundna kälkar brukade skrika:

»Åka, åka långt lin,
långt som tömar (tömmar),
segt som sinjor (senor)
och hvitt som snö.
Far i år, mor i fjol,
silkesmasken med knollrigt hår.»

Fig. 3. »Åka långt lin.» Bollnäs sn, Helsingland. W. Sohlberg foto. 1913.

Af den äldre ungdomen företogos slädpartier, hvarvid så många hästar, som kunde fås i bygden, användes. Liknande ceremonier förekommo litet hvarstans i byarna och afsågo att befrämja god årsväxt å linet.¹ I den närbelägna Alfta socken, där det för en 30 à 40 år sedan åktes långt lin, hvarvid flera kälkar sammanbundos eller för-enades med en plank, och på hvilka så många, som fingor, brukade placera sig, ropades under åkningen:

¹ Meddeladt af fotografen W. Sohlberg. Bollnäs.

»Åka, åka långan lin!»

I de nordligare socknarna, såsom i Harmånger, samlades man med kälkar af allehanda slag och åkte i de högsta backarna utefter körvägen. Den, som åkte längst, »drog det längsta linet åt året», sades det.¹ I Hassela socken, där man åkte ej blott i körvägens backar utan i hvilken bra backe som helst, sades det, att den som kom längst de flesta gångerna fick det längsta linet i sin gård eller »drog det längsta linet åt gården». I Rogsta socken åkte man på liknande sätt för godt fiske.¹

I Norrland har seden att åka långt lin varit mycket utbredd, dock föreligger likvisst från Gestrikland ingen uppgift om att långt lin där har åkts; en mängd personer hafva tillfrågats, men hafva hitintills icke annat än negativa uppgifter kunnat erhållas. Annars firas fettisdagen i hela Norrland, förutom med kälkbacksåkning äfven med skidåkning, såsom förhållandet är t. ex. i Härjedalen.

I Medelpad² synes man numera hafva upphört att åka långt lin. Från en del socknar omtalas, att ungdomen fettisdagen brukade roa sig med kälkbacksåkning, men hvarför man det gjorde vet man ej. I andra socknar åter såsom Liden, Njurunda och Ljustorp komma de gamla ej med säkerhet ihåg något om åkningen, men att det var något i samband med lin vilja de likvisst minnas. I Tuna, Sättna och Stöde socknar återigen säga de gamla, att det förr varit liksom en täflan i kälkbacksåkning bland ungdomen, och skedde det för att man det året skulle få långt lin.

I Ångermanland är tron den, att ju längre man håller ut, när man är ute och »åker långline», ju längre skall linet bli. »Långt spår af kälke och skidor ger långt lin», heter det.³ När man rände skidor uppsöktes de svåraste och längsta backarna, och täflades det därvid om hvilken som stod sig bäst, ty den som stod bra i backarna skulle få långt lin, och den som stöp kort. På kvällen brukade man kläda ut sig, och barnen plägade därjämte gå omkring i

¹ Meddeladt af fru Stina Rodenstam, Hudiksvall.

² Meddeladt af fru Anna Wide, Sundsvall.

³ Meddeladt af kyrkoherden dr E. Modin, Multrä.

gårdarna för att få traktering.¹ Några särskilda tillrop omnämnas icke däriifrån. När de gamla finnbyggarna i Tåsjö socken fettisdagen åkte skidor, täflade de om hvem som skulle få den längsta hampan — de odlade nämligen icke lin utan hampa — och då någon föll uti backen, var det ett tecken till att hampan skulle lägga sig i åkern för denne och sålunda fördärfvas.²

I Jämtland, exempelvis Gåxsjö sn, heter det, att man den dagen är ute och »åk långline», och hvarvid såväl kälke som skidor åkes. Är det då vackert väder och före, så att man åker iväg långt, anser man, att den blifvande sommaren blir en »linsommar», och sår man mycket lin i förhoppning därom.³

Kommer man så än längre norrut som till Västerbotten, så berättar gamla, i Holmsund närbelägna byar bosatta personer, om huru förr i tiden honoratiores från Umeå fettisdagen plägade samlas i med hvita tofsprydda slädnät utstyrda slädar och så begifva sig ut på slädparti till någon gästgifvaregård, där sedan dans m. m. anställdes. Härvid plägade en del vara utklädda. Ungdomen i byarna samlades däremot för att, som det hette, »skjutsa» (= skju-uss) i långa backar d. v. s. åka kälke.³

Från Blåsmarks by, Piteå landsförsamling, i Norrbotten berättas, att fettisdagen förr i världen varit en fridag, som firats med kälkbacksåkning och mycken och kraftig mat. På eftermiddagen åktes kälke, och därvid användes stöttingar och »flake» (skogskälke), och ju större backen var att åka i, dess bättre ansåg man det vara.⁴ I Neder-Luleå kallades fettisdagen »rinnardagen». Hade man ej backar i närheten gjorde man sig sådana. Ett ladu- eller fähustak eller något dylikt med utfyllning af några bräder kunde i värsta fall få tjäna till »rinnbacke». De mer försigkomna ungdomarna fortskaffade sig i regel till närmaste bergklint — ju brantare dess bättre — och fingo där sitt lystmäte i våghalsig skidlöparsport tillfredsställt. Kvällen slutades med bal.⁵

¹ Anteckning i Nordiska Museets arkiv af intendenten N. E. Hammarstedt.

² Meddeladt af kyrkoherden dr E. Modin, Multrä.

³ Meddeladt af kapellpredikanten A. H. Thorelli, Holmsund.

⁴ Meddeladt af fru Emy Granquist, Gammelstad.

⁵ Norrbottens-Kuriren 19/7 1912 (Aug. Nordström).

Äfven i Lappland festlighålles fettisdagen, »buitie deista», hvarvid såväl unga som gamla åka skidor under täflan.¹ Enligt en beskrifning öfver fettisdagens firande hos lappbönder² är hos dem denna dag en af de gladaste under hela året. Efter middagsmåltiden, med hvilken festligheterna börja, skyndar man sig ut för att täfla med hvarandra i skidlöpning. Både män, kvinnor och barn deltaga i täflingen. En lång och brant backe utses till täflingsplats, och ofta har man i nedersta delen af backen anbragt en mängd upphöjningar och fördjupningar, »hopper», i den djupa snön för att därigenom göra det så mycket svårare att stå säkert på fötterna under färden nedför backarna.

Den dagen roar sig ungdomen bland lapparna äfven med att gunga i »skelpoe», en gunga af lädertömmar, som bindes i topparna af två närstående smidiga och starka granar. I »lyckan» nertill tar man plats vanligen parvis, och en person sätter fart på de gungande. Detta kallas »katjet vålose», egentligen liktydligt med »falla nedåt».¹ Bland slaviska folk utgör gungning ett bland hufvudnöjena på såväl fettisdagen som S:t Georgsdagen.

Sammanställer man de här ofvan från Sverige insamlade uppgifterna med sådana ifrån andra länder, så kompletteras bilden af seden att fettisdagen åka långt lin med än flera ålderdomliga drag.

Vända vi oss då först till Finland, så är det där en allmän sängen, att man på fettisdagen skall åka kälke, ty då lyckas lin- och hampodlingen följande sommar, men man bör åka mycket för att få långt lin, ty ju längre man åker, ju längre blir också linet. Ännu är det i Finland ganska allmänt att »åka langline», hvarvid man, som det heter »skurrar» eller »skrinnar» med kälke eller skidor nedför backar under rop af t. ex.: »Lång hampa, långt lin!» eller »Lycka till lång hampa, långt lin!»³ På Åland lyder ropet:

»Långt lin och hvitt lin åt våran mor,
nopper och stoppor åt grannas mor!»⁴

¹ Meddeladt af kyrkoherden dr E. Modin, Multrå.

² P. A. Lindholm, Hos lappbönder. Stockholm 1844. S. 82.

³ J. O. Rancken, Några åkerbruksplägseder i Finland. Nikolaistad 1879. S. 20.
C. Ganander, Mythologia Fennica. Åbo 1789. S. 47.

⁴ Meddeladt af magister V. Solstrand enl. anf. ant. af G. Nikander.

I Närpes åkte ungdomen fordom kälke på åbranterna för långt lin, hvarvid den som rutschade ned ropade:

»Långt lin åt våran mor,
stäkot (kort) åt granninas!»

eller

»Långt lin i min åker,
noppor och toppor i granninas!»¹

»Hurrah, hurrah långt lin,
stoppon och skävon åt grannarna!»²

Bästa linet får den som åker längst och den som har den bästa kälken. Vid åkningen fäster man ofta bjällror och skällor på kälkarna, och den är »karl» som har de flesta och mest ljudande bjällrorna.³ I stället för sin vanliga hufvudduk bära kvinnorna ofta något linnekläde såsom en handduk eller dylikt, och inne vid barmen gömma de en knippa lin.³ I Österbotten har det därjämte varit vanligt, att under åkningen taga smör i munnen.⁵ Uti skären är skidlöpning fettisdagens förnämsta nöje, och de täflande ha då ofta att skida ned öfver de svåraste, enkom därför uppförda, stup och ofta blott på en enda skida.⁴

Liksom hos oss i Häfverö sn har det äfven i Finland varit vanligt att springa långt lin, så brukade man i Korsnäs anordna kapploppning i snön, hvarvid man sprang barfota. Den, som kunde springa längst, skulle få det längsta linet på sin åker.⁶

De vuxna och äldre åka släde. Själfvaste kyrksläden drages då fram och prydes med täcken och brokiga ryor, och är något af gårdens föl så till ålders, att det bör inköras, så skall det då ske. Slädarna ila åstad under bjällerklang och under det att de åkande halft sjungande utropa:

¹ J. Tegengren i Hembygden, Helsingfors 1910. Nr 19—20. S. 316.

² Hembygden. Helsingfors 1910. Nr 23, 24 s. 380.

³ L. Sundell i Hembygden, Helsingfors 1912. H. 3, 4. S. 52.

⁴ Nyland ss. ofvan. S. 53.

⁵ Meddeladt af magister V. Solstrand enl. anf. ant. af G. Nikander.

⁶ J. Tegengren, anf. arb. S. 316.

»Åka, åka langlin,
lin långt som töumona,
knuppana som böunona
stjältpin o stjävän
i grannas mors nävan.»

Åka, åka långt lin,
lin långt som tömmar,
knoppar som bönor
stjälkar och skävor
i grannas mors nävar.

Ibland låta de båda sista raderna sålunda:

»Snärjon o bindon
bakom grannas lindon
Stuppon o stjävän åt grannarna.»

Snärja och binda¹
bakom grannas linda
Tottor och skävor åt grannarna.

En annan visa är:

»Huska, huska langlin fagert
stjävistuppona uåt ader,
lini som tyømona,
o knuppan som byønona,
o frøiji som mönuna.»

Åka, åka långt lin fagert,
skävtottarna åt andra,
lin som tömmar,
och knoppar som bönor,
och frö som myror.

Ogräset, som önskas bakom grannas linda, söker mången förekomma genom att tidigt på morgonen sopa golfvet och bära soporna in på grannens område samt akta sig för att under dagens lopp företaga något arbete, som skulle förorsaka att sopor samlas.²

Bland svenskarna i Estland håller åkning för långt lin numera på att försvinna, ehuru väl ungdomar allt fortfarande gå ut och åka långt lin; för en femtio år sedan var det däremot mycket allmänt.³ På Runö åter känner man ej alls till någon dylik åkning af det enkla skälet, att intet lin där odlas, då jorden ej lämpar sig därför.⁴ På de andra öarna vid kusten såsom Worms och Nuckö har det varit vanligt, att de äldre kvinnorna fettisdagen åka kälke utför backarna eller ock sittande glida nedför desamma, och skulle detta, sades det, åstadkomma att man fick långt lin det året.⁵

¹ Beteckna sannolikt något ogräs såsom måra: *Galium infestum* och *Galium polygonum* eller *spergula*.

² Nyland. Samlingar utgifna af nyländska afdelningen IV. Helsingfors 1889. S. 51.

³ Meddeladt af pastor H. Pöhl, Reval.

⁴ Meddeladt af fru Alma Zetterquist, Runö.

⁵ C. Russwurm, Eibofolke an den Küsten Estlands. Reval 1855. T. 2. S. 102.

Bland själfva esterna var det vanligt att för samma ändamål fettisdagen slå kana på isen; föll man därvid var det tecken till att linet skulle misslyckas. Vanligen var det flickorna som gjorde det, gossarna eller männen ålåg det att denna dag föra hem ved ur skogen såsom ett särskildt betydelsefullt bränsle för det första kornets uppspirande på hösten. Men man måste noga aktge på att intet skadligt träslag kom med. Under det kana slogs, sjöngs följande:

»Linnad leo laskiale	»Den Flachs dem Glitscher,
Tudrid toa istujale	Das Unkraut dem Stubenhocker,
Takkud tagga toukiale!»	Die Hede dem Hinterstosser!» ¹

Linnet åt den som slår kana,
 ogräset åt stugusittaren,
 blånorna åt den som slår ikull!

I lettiska visor talas det ofta om linet, sålunda talas i en visa om huru man redan på julaftonen sörjer för att linet skall bli bra. Det är husbondens ogifta syster som sjunger:

»Also steh' ich, also steh' ich
 An dem Weihnachtsheiligabend,
 Damit nicht zu Boden sinke
 Mir mein stattlich schöner Flachsfaß.»²
 Så står jag, så står jag
 på den heliga julaftonen,
 på det mitt ståtligt sköna linfält
 ej må sjunka ned till jorden.

I en annan lettisk folkvisa heter det:

»Im Winter fuhr ich mit dem Schlittchen vom Berge,
 Damit meine lieben Flachspflanzen hoch wachsen —
 Zu Ostern schauke ich mich,
 Damit meine lieben Kühe gedeihen.»³

¹ v. Sengbusch, anf. arb. S. 114.

² Magazin herausgegeben von der Lettisch-Literarischen Gesellschaft. B. 20, 2 Stück. S. 69.

³ L. v. Schroeder, Die Religion des arischen Urvolkes, i Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine. Berlin 1907. S. 210.

På vintern for jag med kälke från berget,
 på det mina kära linplantor måtte växa högt,
 om påsken gungar jag mig,
 på det mina kära kor måtte trivas.

Hos de letterna närbesläktade, i Ostpreussen bosatta litauerne var det vanligt att fettisdagen åka omkring och ömsesidigt besöka hvarann, tjänstefolket fick äfven fara ut, och detta kallades »linus testi, eiti linus testi».¹ Underläts detta, skulle linet bli kort. Fettisdagen firades hos dem som en riktig ungdomens fest, hvarvid det åts mycket och sjöngs, men festens höjdpunkt var likväl åkandet på »Rundschlitten» (slängkälke) och så gungandet inne på logen.² Ju vildare det gick till vid fettisdagens åkning ju bättre, isynnerhet om någon därvid föll omkull.³ — Hos masurerna tros, att man måste dansa fastlagstisdagen för att linet skall lyckas, äfvenså skall man åka släde, om man vill få bra lin. Ett masuriskt ordspråk säger »ju längre man far, ju längre växer linet.»³ Att »åka långt lin» synes annars icke vara känt i Tyskland annat än hos den därstädes boende slaviska befolkningen. Omnämnas må likväl här den på sina ställen i Schwaben torsdagen före fastlagssöndagen (der lumpige Donnerstag) förekommande slädåkningen som är dagens förnämsta nöje. Den dagen arbetar man icke utan roar sig med slädåkning, utklädning och dans. I spetsen för slädpartiet fara prästen, skolläraren och domaren.⁴

I Tyskland har likvisst förekommit, och förekommer så än, en mängd olika slags ceremonier för linodlingens befrämjande. Så firades i Ostpreussen, åtminstone ännu på 1880-talet, en särskild fest på fettisdagen, kallad »das Bügeln», då det dansades, och hvarvid kvinnorna vid midnatt blefvo »gebügelt», för att årets lin skulle frodas. Detta tillgick så, att ett stort tunnband kastades öfver den första danserskan bland de parvis uppställda dansande, hvilken då inom tunnbandet utförde en liflig solodans, hvarvid hon lifligt arbe-

¹ A. Bezzenberger, anf. arb. S. 79. (=töja lin, gå att töja lin, d. v. s. draga ut, göra långt lin.)

² F. Tetzner, anf. arb. S. 79.

³ M. Toeppen, anf. arb. S. 68.

⁴ A. Birlinger, Volkstümliches aus Schwaben. Freiburg im Breisgau 1861. B. 5. S. 22.

tade i luften med armarna under rop af: »Lin väx!» Tunnbandet skulle vara omviradt med bländhvita handdukar och prydt med grönt, blommor, fladdrande brokiga band och pappersremсор; till dess utsmyckning hörde ytterligare en pingla eller klocka och en knippa lin. Sedan tunnbandet efter hvarjehanda upptåg kastats ej blott öfver flickorna utan äfven de äldre kvinnorna och männen, kastades det till slut öfver ett litet barn, som därpå hölls i luften under rop af: »Så högt skall linet växa detta år!»¹ En äfven inom Preussen på landet förekommande sed är den, att gossarna fastlagsmåndagen tåga genom byn och gå in i hvarje hus, där de dansa med husmodern, dottern och tjänstflickan. Efter slutad dans gör en af gossarna en gest med handen och ropar: »Så långt skall linet bli!»²

Att genom ifrigt dansande eller höga hopp söka befrämja linskor den har varit ett vida spridt bruk. I Holstein, Mecklenburg, Sachsen och Westfalen skulle sålunda kvinnorna för detta ändamål dansa ute på åkern, hvilket i allmänhet skulle ske på fettisdagen. I Baden förekom samma dag den så kallade »hampdansen», då säningsmännen skulle dansa och därvid hoppa så högt de kunde. Under dylikt dansande går allting ut på att linet skall bli så långt som möjligt.³ Så sökte i Böhmen kvinnorna ut den längsta kavaljeren, ty den som fått en lång kavaljer skulle också få långt lin, troddes det.⁴

I Braunschweig och Hildesheim i Tyskland var det en sed bland de unga flickorna att annandag påsk och Kristi himmelfärdsdag gå upp i kyrktornet och ringa med alla klockor för att få linet att växa, och i Schlesien brukade kvinnorna upphäfva höga rop för att väcka linet ur dess drömmeri.⁵ På den heliga Magdalenas dag säger man i Schlesien:

»I grüss di Flochs,
Dass d'recht wochsch,

Jag hälsar dig lin,
att du måtte växa riktigt högt,

¹ Elisabeth Lemke, Volkstümliches in Ostpreussen. Berlin 1884. D. 1. S. 9.

² Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Jahrg. 14. Berlin 1904. S. 424.

³ Frazer, anf. arb. S. 138.

⁴ A. John, Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen. Prag 1905. S. 41.

⁵ E. H. Meyer, anf. arb. S. 287 o. 226.

So lang wie 'n Weide,	så långt som vide,
So fein wie e Seide,	så lent som silke,
So heel und so klår,	så ljust och så fint
Wie der Magdalena ihr hår.» ¹	som Magdalenas hår.

I Österrike har det äfven varit vanligt att åka långt lin, hvilket kallats »Hårlångfårn» eller »Haarlangfahren» (ordet haar, hår, motsvarar vårt hör). Åkningen ägde rum i Kärnten vid trettondags-tiden, då man for öfver fält och ängar, och ju längre färden sträcktes ut, ju längre skulle linet bli troddes det.²

Såsom af det föregående framgått är det icke endast fastlags-tisdagen som »åka långt lin» eller liknande ceremonier förekommit. På sina håll äga de bland annat äfven rum på kyndelsmässodagen, valborgsmässoaftonen och i all synnerhet på midsommaraftonen. Enligt en urgammal och vida spridd sed upptändas vid solnedgången sistnämnda afton — sommarsolståndets tid — stora eldar, omkring hvilka det då dansas, och på sina håll såsom i Tyskland och Österrike brukar ungdomen springa genom elden under ett oupphörligt ropande af bland annat:

»Flachs, flachs,	Lin, lin,
dass der flachs des jaur	må årets lin
sieben ellö lang wachs.» ³	växa sju alnar högt.

Ju högre man kan springa dess bättre, ty lika så högt som språnget göres, lika så högt blir också ens lin, och den som kan hoppa högst är dagens hjälte,⁴ men den som ej springer genom elden, för den lyckas ej heller linet.⁵ Bland esterna på ön Mon har det varit för sed, att hvar och en skulle kasta en riskvist eller något annat brännbart in i elden med orden: »lin blif långt» eller

¹ E. H. Meyer, anf. arb. S. 287 och 226.

² G. Graber, Alte Gebräuche bei der Flachsernte in Kärnten und ihr religions-geschichtlicher Hintergrund, i Zeitschrift für österr. Volkskunde. XVII Jahrg., Wien 1911. S. 148.

³ F. Panzer, Beiträge zur deutschen Mythologie. München 1848. B. 1. S. 216.

⁴ F. Panzer, anf. arb. S. 210.

⁵ A. Wuttke, anf. arb. § 93.

Ogräset i elden,
linet på fälten.¹

I Meiningen sprungo flickorna nakna rundt kring linfältet sjungande:

»Flachs, du sollst nicht eher blühn,
Bis de me giest an meine Knie,
Flachs, du sollst nicht eher reife,
Bis de me kannst an Hals gegreife.»²

Lin du skall icke blomma förr
än du når mig upp till knäna.
Lin du skall icka mogna förr
än du kan slingra dig om halsen på mig.

I Lillryssland slår man midsommarafton ned en påle i jorden, virar om den med halm och tänder så eld på densamma, hvarefter bondkvinnorna kasta björkkvistar in i elden med orden: »Mätte mitt lin bli så högt som denna gren»,³ och i Schwaben brukade man sjunga:

»Sankt Johannis Segen,	Sankt Johannis välsignelse,
Lass mir mein Werg	gif att mitt lin
Drei Ellen lang werden,	må bli tre alnar långt,
Bollen wie Baumnuss».	med fröknoppar som valnötter.

Såsom vi sett anknyta sig till linodlingen en mängd bruk af mer eller mindre ålderdomlig prägel, af hvilka många taga sin början långt innan fröet lagts i jorden. De flesta af dessa bruk anknyta sig hos oss här i Sverige till fettisdagen, då det på sina håll ännu alltjämt är vanligt att åka långt lin. Frågar man ute på landsbygden, hvarför man så åker, kan det väl hända, att man får till svar, att det sker endast för att ungdomen skall ha roligt, eller att det är ett gammalt bruk eller rabbel, som man ej har reda på, försåvidt man ej upplyses om, att det är en »historisk religiös cere-

¹ I. B. Holzmayer, anf. arb. S. 63.

² E. H. Meyer, anf. arb. S. 226.

³ W. Mannhardt, anf. arb. S. 512.

moni från älsta kristna tid». Men ofta nog lyder svaret som så, att det åkes för att linet skall bli långt. »I år gick det dåligt att åka», sade oss förra vintern en liten gosse i Tibble i Dalarna, »så linet blir inte långt.» Blef linet bra, brukade barnen däremot säga: »Nu fick ni långt lin för vi åkte fettisdagen.» — Där hampa odlas, åker man på liknande sätt för god hampskörd, liksom det äfven ibland gäller rofvorna, hvilken rotfrukt som kulturväxt torde gå tillbaka till långt aflägsen tid. Kännedomen om hampan, hvars hemland troligen är att söka i nordvästra eller mellersta Asien eller möjligen Sydryssland, hafva germanerna sannolikt erhållit i 4:e eller 5:e årh. före Kristus.¹ Att linodlingen så ofta sättes i förbindelse med hamp- och rofodlingen torde i viss mån bero därpå, att den jord, där nämnda växter odlats, särdeles väl lämpar sig för linfrösådd. Samtliga höra de för öfrigt till den sista sådden på våren. På en del håll anses åkningens gagnande inverkan sträcka sig till skörden i sin helhet, ja äfven medföra lycka med kreaturen o. s. v., men i allmänhet är det vanligen linet det gäller. Såsom vi sett är det sålunda en ännu kvarlevande tro, att fettisdagens åkning har inflytande på årets linskörd. Vill man emellertid söka spåra de trosföreställningar, som kunna tänkas ligga till grund för uppkomsten af en dylik sed, måste man gå långt tillbaka i tiden för att kunna finna dess ursprung.

Sedan långt aflägsna tider, alltsedan hon lärt sig att bruka jorden, har människan såväl för sin föda som sin beklädnad i hög grad varit beroende af de skördar jorden alstrar. Men för erhållande af goda skördar är hennes eget arbete ej enbart tillfyllest, utan är hon därvidlag beroende af väderleken, af regn och solsken i behöflig tid och mängd; och våra på ett lågt kulturstadium stående förfäder, hvilka ju icke voro i besittning af de många hjälpmedel som nutidens människor äga, voro i än högre grad än vi beroende häraf. Men den primitiva människan har i dylika fall i sin magi haft många hjälpmedel att ta sin tillflykt till, och genom en mängd magiska medel har hon sökt att inverka på naturkrafterna för att fram-

¹ J. Hoops, Waldbäume und Kulturpflanzen im germanischen Altertum. Strassburg 1905. S. 472.

kalla de resultat hon önskade få, för att stämma de naturen behärskande makterna gynnsamma och afvända skadliga inflytanden. En hos primitiva folk allmänt rådande tro är därvidlag den, att lika framkallar lika, och genom ett symboliskt eller låtsadt skeende, genom att efterbilda föremål eller företeelser i naturen menar man sig kunna uppnå samma påföljd, som om den motsvarande handlingen verkligen blifvit utförd. Vill man få solsken och värme, söker man att åstadkomma detta genom bland annat upptändande af eldar. De hos oss än i dag brukliga valborgsmässoeldarna torde sålunda ursprungligen hafva tändts i syfte att framkalla solsken och värme i naturen. Ända intill senaste tid hafva dessa våreldar tillskrifvits stor betydelse, så kunde man i Danmark för ej så långt tillbaka som förklaring på att det kommit brand i säden få höra, att orsaken därtill varit underlåtet att tända våreldar.¹ Genom dylika magiska handlingar har man trott sig kunna påverka de i naturen inboende makterna och utöfva ett magiskt inflytande på vegetationen, trott sig kunna hjälpa till med att väcka den i fröna slumrande lifskraften och komma skörden att spira upp och frodas. Under tidernas lopp hafva sålunda en mängd vegetationsceremonier uppstått, och särskildt vid vissa tidpunkter på året, då man begynte att tänka på och bereda sig för den kommande skörden, har en hel del sådana riter växt upp. Så var bland annat tågandet eller processionerna kring fälten ett medel, genom hvilket man förväntade sig särskild välsignelsebringande inverkan på skörden. Bland de vendiska invånarna i Mecklenburg var det till exempel på 1600-talet vanligt att hvarje år i maj under musik tåga rundt kring sädesfälten. Man sprang än hit och än dit och dansade under hög sång och menade sig därigenom skydda den spirande skörden för skada genom regn och oväder. Och i vissa trakter af Schwaben har det sedan uråldriga tider varit brukligt att fastlagssöndagen företaga fackeltåg, så kallade »Saateleuchten, Samenzünden» (fröupptändande eller fröuppväckande). Facklorna tändas under stort jubel, och är den stoltast som har den största och längsta facklan. Det låg särskild kraft i

¹ Troels Lund, Dagligt lif i Norden i det 16:e aarh. Aarlige Fester. Köpenhamn 1885. S. 356.

facklornas sken, och så långt som skenet spred sig, så långt skulle också skörden lyckas. De genom luften svingade facklorna eller blossen framställa enligt Mannhardt blixten som i välsignelsebringande form meddelar lifsgnistan åt växtvärlden, under det att den i sin fördärfbringande form under oväder tillintetgör sådden. På en del håll rullar man under skjutande, skrik och ideligt ringande med skällor, brinnande ris- eller halmknippor öfver skördefälten, och kallas detta »Kornaufwecken» (kornuppväckande). »Vi göra så att gräset växer», heter det.¹ Behängandet och ringandet med koskällor är en urgammal sed och vanlig bland annat vid en hel del vegetationsriter och fastlagsbruk.

I det gamla Mexiko var det vanligt, att en fest årligen firades till majsgudinnans ära, hvarvid den förnämsta delen af ceremonien utgjordes af dans. Under denna buro kvinnorna sitt långa hår utslaget, och de ruskade och skakade på det, för att majsens vippor skull växa i samma öfverflöd.² Och för att inverka på årets linskörd har det i Tyskland vid linsådden varit vanligt, att husmodern steg upp på ett bord och dansade och därefter hoppade baklänges ned; så högt hon hoppade, så högt skulle linet ock bli.³ Genom en mängd dylika imitativa handlingar har man trott sig kunna framkalla önskad resultat. Sålunda skulle i Tyskland vid sådd af rofvor säningsmannen bära en stor hvit hatt,⁴ och vid sådd af kål brukade de estniska kvinnorna baka stora pannkakor för att kålhufvudena skulle få stora breda blad, hvarjämte de buro bländande hvita hufvor, i tro, att detta skulle komma kålen att få fina hvita hufvuden. Vid kålens omplantering placerades en i en hvit linnelapp inlindad rund sten i landet, hvilket skulle medföra att kålhufvudena blefvo hvita och fasta.⁵ På samma sätt skulle i Skåne fastlagstisdagen, eller som det där hette hvita tisdag, allt husfolket hafva pannkakstraktering, på det att mjölet af årets gröda måtte

¹ W. Mannhardt, *anf. arb.* S. 535, 536 och 540.

² Frazer, *anf. arb.* S. 136.

³ J. Grimm, *Deutsche Mythologie.* Göttingen 1854. B. 2. S. 1189.

⁴ E. H. Meyer, *anf. arb.* S. 228.

⁵ Frazer, *anf. arb.* S. 137.

bli hvitt,¹ och en uppländsk bondkvinna har berättat, att hennes far alltid tog på sig en ren skjorta, när han skulle så hvete. Nyårsny spelar i folktron en stor roll; höll man i något långt, när man såg nyårsny, skulle årets linskörd bli god. En gång vid nyårsny tog sålunda en gammal gumma en stol, släpade den tvärs öfver golfvet och såg ut på månen, i tro att detta skulle hafva god inverkan på årets linskörd.² Och julafton har det varit en gammal sedvänja att täfla med grannarna om att få den tjockaste röken ur skorstenen, den, som fick den mesta röken, skulle, trodde man, också få den längsta säden och det längsta linet, och därför tog man enkom hem granris från skogen att elda med.³ På Åland, där samma sed förekommit fettisdagen, lades därjämte sopor på elden.⁴

Främmande personers inträde i ett rum, där man håller på med ett arbete, har ofta ett betydelsefullt inflytande. Den främmande person, som först inkommer på det nya året, då lin spinnes, kallas för »sponnkol», och är han lång till växten, blir också linet långt, är han kort, blir linet kort det året.⁵ Liknande trosföreställningar anknyta sig till väfnadsarbetena; kommer man in där de varpa, skall man sparka högt i vädret och säga: »Så högt skäl skall I få», ty eljest ger den väfven ej skäl.⁶ Och innan arbetet börjar, skall den som varpar springa ut, och då hon vändt sig om i förstugan strax gå in igen och upplyfta först den ena och sen den andra foten, och så åter den foten hon begynte med samt tre gånger säga: »Så högt skäl», hvilket hvar och en som inkommer också bör säga, ty i annat fall tros väfven ej gå väl.⁷

Från Gottland kunna vi vidare anföra en med bakning förbunden magisk handling, som iakttoogs år 1894. Det var en dag det

¹ Eva Wigström, Allmogeseder i Rönnebergs hd, i Svenska Landsmål. VIII: 2. S. 16.

² Meddeladt af folkhögskoleeleven G. G. Lindgren, Kölsta, Sköldinge.

³ Anteckning i Nord. Museets arkiv.

⁴ Meddeladt af magister V. Solstrand, enl. anf. ant. af G. Nikander.

⁵ Samfundet för Nordiska Museets främjande 1886. Meddelanden utg. af A. Haze-lius. Stockholm 1888. S. 26.

⁶ Uppteckning i Nordiska Museets arkiv ur J. J. Törners samling af vidskepelser. Mskpt i Linköpings stiftbibliotek. S. 218 n:r 740. (1755.)

⁷ J. Gaslander, Beskrifning om Svenska Allmogens sinnelag, seder vid de årliga Högtider o. s. v. Utg. af F. Westerdahl. Stockholm 1774. S. 51.

bakades i en gård, och samtidigt med att brödet sattes in i ugnen, började en 60—70 års gumma att hoppa omkring på golfvet, flaxa med kjolarna och blåsa upp sina kinder. På en af pigornas häpna förfrågan, hvarför mor Anna så gjorde, svarade denna: »Jo, det gör jag, för att det skall bli vackert bröd.»¹

I alla dessa handlingar finna vi samma magiskt imitativa karaktär som i de i det föregående behandlade bruken beträffande linodlingen. Vid sådd af linfrö skulle ju t. ex. hustrun lyfta upp sin kjol, och lika högt som hon lyfte den, lika högt skulle linet bli, och hon skulle vidare upprepa orden »tjockt och långt», för att linet skulle få dessa egenskaper. Underbara verkningar har man i synnerhet trott sig kunna åstadkomma genom utförandet af en mängd energiska rörelser såsom dans, hoppande och åkande m. m., hvarvid man täflat om att kunna uppnå det bästa resultatet. Vid den fettisdagen ännu förekommande seden att åka långt lin har allt gått ut på att söka åstadkomma det längsta och kraftigaste möjliga. Ju längre linplantorna växa, ju större blir ock skörden, alltså hafva vid ofvannämnda handlingar allt koncentrerats på att söka få linet så långt och kraftigt som möjligt, ty lika högt som man hoppade vid dansen och lika långt som man åkte, lika långt blef också linet. Därför skulle backarna vara långa och därtill branta, så att man kom riktigt långt i väg, kälkarna bundos ihop i en lång rad, och vid springandet kring uthusen bildades långdans. Tog man därtill ett hvitt plagg på sig, trodde man, att det skulle inverka på linets hvithet. Och genom ett kraftigt hojtande och skrikande och genom skällornas pinglande skulle den slumrande växtlighetskraften väckas till lif, och de växtligheten hindrande onda makternas inflytande afvärjas. Farliga makter voro bland annat till finnandes i ogräsen, som komma stor skada åstad. Hvad särskildt linet beträffar, så fordrar det en synnerligen god jordmån och ett ytterst omsorgsfullt och mödosamt arbete, ty ogräs trivdes alldeles särskildt väl bland detsamma, hvarför det är af stor vikt att så mycket som möjligt hålla jordmånen fri från ogräs, hvilket förutom att det menligt inverkar på linets

¹ Meddeladt af amanuensen N. Lithberg, Stockholm.

växt därjämte äfven förorsakar stort besvär med rensningen. Vi hafva förut framhållit eldens lifsbringande, renande och skyddande förmåga; antagligt är att de fordom vid åkningen förekommande blossen också haft en liknande betydelse. Efter verkställd linfrösådd brukade man ju äfven slå flinteld öfver åkern. Åkningen beledsagades därjämte äfvenledes af vissa besvärjande formler, hvilka ofta slutade med den mindre välvilliga önskan om att »lort (= ogräs) och skävor» måtte komma till grannens. Ett särskildt besvärligt ogräs är »hörkara» (Vgtld) som liknar linet.

Ju grundligare och mer halsbrytande åkningen kunde göras, ju högre, uthålligare och kraftigare man skrek, ju flera skällor och ju större bloss man hade, dess bättre ansåg man sig också ha uppfyllt sin plikt, dess större förhoppningar hade man om en god skörd. Och tyckte man sig så hafva åstadkommit ett godt arbete, sådde man också mycket lin i hopp därom. Men det gällde att vara den första i åkningen, ty den som kom längst drog det längsta linet åt sin gård, det var därför en allmän täflan om hvilken som skulle kunna draga det längsta linet till sin gård, kunna tillförsäkra sig den största växtlighetskraften och hindra dess öfverförande till grannarna, och därför ropade man också ihärdigt: »Långt lin på våra åkrar men inte till grannens!»

»Åka stora rofvor och långt lin», hvilken sed numera ofta betraktas blott som en glad vinterlek, hvars egentliga innebörd under tidernas lopp blifvit afglömd, torde således en gång i tiden hafva varit en verklig kulthandling, en akt af homöopatisk vegetationsmagi, som ursprungligen utförts för att genom inverkan på de i naturen inneboende makterna magiskt befrämja årets linskörd. Den fastlagstisdagen ännu förekommande seden att åka långt lin utgör alltså ett minne af en primitiv fruktbarhetsrit, som i långt aflägsna tider utförts i syfte att framkalla en god linskörd, för att linet skulle bli långt, starkt och hvitt eller som det heter i visan:

»långt som tömmar,
segt som sinjor,
och hvitt som snö.»

Sedan uppsatsen lämnats till sättning, hafva nedanstående uppgifter tillkommit och införas här såsom ett tillägg,

Vare sig ärlan sitter på marken eller flyger högt första gången man ser henne på året, så bör man ej försumma att med handen gripa en sak som är lång, ty då får man verkligen långt lin. Samma föreställningssätt är också utbreddt i Norge. När dufvan kan gömma sig i eklöfvet, och allöfvet är så stort som ett musöra, då bör linet sås. Vill man ha mycket frö, sår man i ny, vill man ha långt lin, sår man i nedan. Linåkerns läge bör bestämmas af en kvinna, men såningen bör aldrig företagas, då man väntar regn eller då himmelen är mulen. Fröet är lagom tjockt sådt, om man med tummen fuktad och tryckt mot marken kan upptaga nio frön. Linfrö som förvarats i en mjölig påse får ej användas, ty då får linet skorf, ej heller får gården sopas före såningen, om man vill ha vackert lin. Vill man ha tåga i linet, bör man vid såningen undvika Kristi himmelsfärdsveckan, men för att verkligen få linet godt behöfver bonden och hans hustru blott dansa nakna omkring linåkern. Linlyckan förlorar man emellertid, om svinen böka i fältet. »Svin i lin, de' ä' barä hin», heter det. Linet vill ej heller växa, om man efter linbråkning uppbränner skäktfallet.¹

När linet sås, skola karlarne få kokta ägg och icke potatis, och kvinnorna förpläga karlarne på bästa sätt, då de skola få sin säd sådd.²

I den till Helsingland gränsande kapellförsamlingen Bingsjö i Rättviks socken omtala gamla personer, att det förr i tiden varit vanligt, att gamla och unga fettisdagen roade sig med släd- och skidåkning.

¹ Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. Strängnäs 1883 och Uppsala 1889. B. I. H. IV. S. 103, 104 och 105. B. II. H. VII. S. 92.

² Hembygden 1910 nr 22. Helsingfors 1910. S. 352.